

COMUNITĂȚI CATOLICE DIN MOLDOVA: CLEJA*

ANTON COȘA

Motto:

*“... Cu grijă de adevăr, cu compătimire
pentru suferinți, cu bucurie pentru
triumfurile scump câștigate, și, înainte
de toate, cu ceea ce învie orice narațiune:
cu iubire.”*

N. Dorga

Biruit-au gândul...

Iubite cititorule, a reconstitui istoria unei comunități catolice din Moldova nu ne-a fost ușor și de aceea “multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru”¹. “A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimii durere”². De aceea, “biruit-au gândul să mă apuc de această osteneală”³, cu toate sacrificiile pe care le presupune orice demers al istoricului care speră să adauge încă o piatră la “templul grandios și mereu neisprăvit al lui Clio”⁴. Dacă te vei încumeta să citești rodul strădaniilor mele (și pentru că te socot un om inteligent cred că așa vei proceda) vei face la rândul tău un alt sacrificiu. În acest fel nici unul dintre noi nu va rămâne dator celui alt în ceea ce privește sacrificiile. Și aceasta, bineînțeles, dacă vei fi de acord cu mine să privim sacrificiul la nivel conceptual, nu cantitativ.

Pentru mine, dintre toate sacrificiile făcute cel mai important a fost tocmai acela de a îndrăzni să mă opresc asupra studierii comunității catolice din Cleja, atât de controversate în privința originii și devenirii istorice, încât este de mirare că nu s-a bucurat până astăzi de o asemenea cercetare. A fost să fie ca păcatul să cadă asupra mea. Îți mărturisesc, iubite cititorule, că nici acum nu știu cum de a fost posibil să cad în ispită! M-am consolată cu gândul că a fost vorba de o încercare a Celui de Sus, și știi și tu că nu te poți opune voinței divine. Creștin fiind mi-am spus “Ciò che Dio vuole, io voglio” și am purces la treabă conștient de misiunea nobilă dar atât de ingrată și paradoxală uneori a celui care se află în slujba muzei Clio. “A te îndeletnici cu istoria presupune convingerea că năzuiești spre ceva imposibil și totuși necesar și de maximă importanță. A te îndeletnici cu istoria înseamnă: a te lăsa în seama haosului și a-ți păstra totuși credința în ordine și sens. Este o misiune serioasă, tinere, și probabil una tragică”⁵. “Dar nu e tragică istoria însăși? Nu e pândită de moarte orice ființă

* Lucrarea este o sinteză a volumului Anton Coșa, **Cleja. Monografie etnografică** (în curs de pregătire).

¹ Miron Costin, **Predoslovie, De neamul moldovenilor**, în Mihail Kogălniceanu, **Letopiseșile Țării Moldovei**, ediția I, tom. I, Iași, 1852, p. 1.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Charles Samaran, în **L’histoire et ses méthodes**, Paris, 1961, p. VII.

⁵ Hermann Hesse, **Jocul cu mărgelile de sticlă**, București, 1969, p. 159-160, apud Alexandru Zub, **Istorie și finalitate**, București, 1991, p. 14.

umană și nu se sting, unul după altul, imperiile? Dincolo de orice analiză, se distinge clar în istorie ceea ce Unamuno definea ca «sentiment tragic al vieții»⁶.

Un studiu de istorie locală este din punctul nostru de vedere o lucrare “de suflet” care presupune o doză considerabilă de afecțiune. Istoria, spunea N. Iorga, trebuie scrisă “cu grijă de adevăr, cu compătimire pentru suferinți, cu bucurie pentru triumfurile scump câștigate, și, înainte de toate, cu ceea ce învie orice narațiune: cu iubire”⁷. Am încercat, pe cât posibil, ca omul “unicul obiect al istoriei”⁸ să iasă în relief prin intermediul faptelor în fiecare pagină a lucrării, pentru că “oricât s-ar strădui istoria cantitativă să-l defaime ori să nu-l ia în seamă, omul e sarea pământului și, în consecință, sarea istoriei”⁹. Suntem convinși că “prin nimic nu se vede mai complet și mai perfect omul decât prin istorie. Omul ca ființă unică și totuși solidară cu o colectivitate ce tinde spre ecumenism”¹⁰.

O monografie locală resuscitează nostalgia, readuce în memoria celor de astăzi trecute vieți, creează o legătură inefabilă între “cei care au fost” și “cei care sunt”. “Civilizația umană nu e un mare fluviu unic, ieșit de sub munții cei mai înalți, din izvoarele cele mai adânci, ci cursul ei duce apele vii ale tuturor afluenților care aduc cu ei fiecare un mister de vitalitate fără care fluviul s-ar pierde în mlaștini”¹¹.

Fiecare dintre noi existăm astăzi datorită faptului că înaintea noastră alții ne-au pregătit și ne-au acordat această șansă. Iar ei, părinții, bunicii, străbunicii noștri nu trebuie uitați pentru că “cine uită nu merită”. “De la ei vine ceva mai scump decât toate moștenirile materiale, mai greu de purtat decât toate sarcinile, ceva care adesea trebuie înfruntat cu mai mult curaj decât toate pericolele: felul lor de a fi, transmis, corectat, sintetizat cu mii și mii de experiențe, care ajunge până la tine, omul de azi. Ceva care abia poți să-l înfrânezi, dar să-l suprimi cu totul nu, căci morții nu se dau morți. Ceva care, în ceasurile în care nu e nimeni viu care să-ți stea alături, dă puterile pe care le păstrează partea aceea singură care continuă viața lor, ca s-o păstreze măcar cum a fost, dar și s-o înalțe și, pentru păcatele lor, s-o ispășească. Ei, înaintașii, dau aplecări, întorsături de spirit, îndemnuri și putințe de fapte”¹².

“Primește, dar, iubite cetitoriule, și aceasta a noastră ostenială, care o închin cu bună priință și voe plecată; pre lângă care, rog pre Dumnedzău, să-ți dăruiască cuget bun, să o cetești cu inimă bună și cu îndemnare, prăvind ca pren oglindă viața a domnilor trecuți, și a noastră trudă neuitând-o pururea. Amin”¹³.

Considerații istorice

Localitatea Cleja este situată pe dealurile din partea dreaptă a Siretului, de-a lungul pârâului cu același nume, afluent al Siretului, la aproximativ 20 km depărtare, spre sud, de orașul Bacău. Condiții naturale favorabile pe de o parte, cauze politico-economice și social-

⁶ Alexandru Zub, *op.cit.*

⁷ Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, București, 1973, p. 7.

⁸ Alexandru Dușu, *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*, București, 1986, p. 7.

⁹ N. Steinhardt, *Prosopografie*, în *Dialog*, nr. 127-128, Iași, decembrie 1988, p. 13, apud Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogia românească. Istoric și bibliografie*, Brăila, 2000, p. 1.

¹⁰ Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, p. 251.

¹¹ N. Iorga, *Ultimele*, Craiova, 1978, p. 42.

¹² Idem, *O viață de om așa cum a fost*, vol. I, Chișinău, 1991, p. 3-4.

¹³ Nicolae Costin, *Scrieri*, vol. I, Chișinău, 1990, p. 28-29.

religioase pe de altă parte au condus la apariția de așezări omenești pe teritoriul actualei localități Cleja.

Cercetări arheologice "ad-hoc", neconsemnate de știința istorică, au avut loc la jumătatea secolului al XIX-lea, mai precis în 1842, efectuate de către un boier pe nume Gheorghe Nedeșel. Informația am aflat-o consultând registrele mitrice ale Parohiei Cleja, unde parohul Inocentius Petras a consemnat-o în anul 1860¹⁴. Reiese din notele preotului că este vorba de un cimitir de incinerare scos la lumină în urma cercetărilor făcute cu permisiunea guvernului de atunci, de către boierul Gheorghe Nedeșel. Demn de remarcat este faptul că parohul Inocentius Petras consemnează evenimentul la mai puțin de două decenii după ce a avut loc, văzând chiar o parte dintre obiectele descoperite.

Ulterior, "în anul 1930, un sătean lucrând pe pământul lui a găsit între niște pietre strânse într-un colț o monedă de argint și 38 de monede de bronz bizantine"¹⁵, un adevărat tezaur putem spune.

În anul 1969, un grup de elevi au descoperit în punctul "Dealul Alexandrina" din actuala comună Cleja un nou tezaur monetar, intrat mai apoi în colecția Muzeului Județean de Istorie din Bacău. Investigațiile efectuate la fața locului în anii 1970 și 1971 au dovedit că monedele au fost teaurizate într-un vas de lut. Pe locul respectiv s-au găsit fragmente ceramice din secolele XVII-XVIII. Ca urmare a cercetărilor întreprinse s-a constatat că tezaurul era format din circa 120 piese monetare. Monedele recuperate, în număr de 54, sunt din argint, în greutate totală de 1210 g¹⁶.

În vara anului 1980, cu ocazia săpării unei gropi pe teritoriul satului Somușca aparținând comunei Cleja, a fost găsit un vas în care erau depozitate mai multe piese monetare din argint. În urma cercetărilor întreprinse au fost recuperate un număr de 56 de monede¹⁷.

În ultimele două cazuri prezentate mai sus, momentul și cauzele ascunderii monedelor în pământ sunt greu de detectat datorită nerecuperării tuturor monedelor, condiție absolut necesară "pentru a stabili care este cea mai recentă monedă din descoperire și în funcție de acestea stabilirea și emiterea unor concluzii referitoare la evenimentele istorice sau sociale care s-au petrecut în Moldova în această perioadă"¹⁸.

Cu toate acestea descoperirea acestor tezaure monetare pe teritoriul actualei comune Cleja nu este înămplătoare, așezarea fiind străbătută odinioară de unul dintre principalele drumuri comerciale ale Moldovei, legând această zonă cu Țara Românească. Vechimea acestui drum coboară în timp până în secolul al XIV-lea, când era denumit și "drumul de pe valea Siretului, zis și «muntenesc»"¹⁹ care lega Moldova la nord cu Polonia și la sud cu Țara

¹⁴ Arhivele Statului Bacău, Pachet – Parohia Romano-Catolică Cleja, registru de administrație; pr. Iosif Gabor, *Notă asupra cercetărilor arheologice efectuate la Cleja (jud. Bacău) în 1842*, în *Carpica*, VII, 1975, p. 155-156.

¹⁵ Irinia Dimian, *Câteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în *SCN*, I, 1957, p. 198.

¹⁶ Alexandru Artimon, *Un tezaur monetar din secolele XVII-XVIII descoperit la Cleja (jud. Bacău)*, în *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 101-106.

¹⁷ Idem, *Un tezaur monetar din secolele XVIII-XIX descoperit la Somușca-Cleja (jud. Bacău)*, în *Carpica*, XV, 1983, p. 169-182.

¹⁸ *Ibidem*, p. 176.

¹⁹ Alexandru Gonț, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, București, 1989, p. 33.

Românească, cu legături dincolo de Dunăre cu Preslav și Constantinopol. Dacă ne gândim și la faptul că acest drum era folosit și de tătari și de turci putem deduce motivele "adăpostirii" tezaurelor de către cei care le dețineau, probabil negustori.

Privitor la numele "Cleja" trebuie să remarcăm că este unic în spațiul românesc, nemaexistând nici o altă localitate cu această denumire. Lingviștii susțin faptul că în privința sensului unui cuvânt, trebuie căutată întotdeauna forma primară existentă în limba de origine a acestuia. Printr-o analiză de "arheologie lingvistică"²⁰ am căutat această formă primară a termenului "Cleja" și am găsit-o în latinescul "*ecclesia*", însemnând *biserică*.

În Transilvania se întâlnește sub forma "eclejie", însemnând: biserică ori comunitate administrativă bisericească sau proprietate a bisericii ori a personalului acesteia²¹. Această proprietate putea fi pământ arabil, pădure sau fâneață aparținând comunității eclesiastice (*sesia bisericii*).

Pe o inscripție de pe meștergrinda din lemn de brad de la o casă din Ieud aflăm scris: "Cu ajutorul lui Dumnezeu s-au lucrat această casă a clejii (în inscripție: klejii n.n.) din îndemnul..."²². Iată deci că în cadrul proprietății bisericii puteau intra și case.

În zona Năsăudului se întâlnește cuvântul "clejă" având accepțiunea de suprafață de pământ, adesea de bună calitate. În alte zone din nord-estul Transilvaniei întâlnim: "Cleja Popii și a cantorului"²³, "Cleja Popii = arături care aparțin preotului"²⁴, "clejuri = pluralul de la clejă"²⁵.

Evoluția lingvistică: "*ecclesia*" → "eclejie" → "clejă" → "cleja", precum și faptul că denumirea se întâlnește în Transilvania, pot constitui un argument în favoarea existenței unei similitudini cu toponimul din Moldova²⁶.

Temeinicia derivărilor amintite mai sus este explicabilă dacă ținem seama și de faptul că în Transilvania, Biserica a avut donații stabile agricole iar limba latină folosită în biserică și în administrația de stat a avut în uz termenul "*sessio ecclesiae*".

Cum și când a apărut denumirea în Moldova, dacă este o creație internă sau un import din Transilvania, deocamdată nu putem ști cu exactitate, izvoarele istorice neajutându-ne în această direcție, toate posibilele explicații găsite de noi rămânând încă în stadiul de ipoteze.

Cert este însă că toponimul "Cleja" apare menționat pentru prima dată într-un document din 3 mai 1588, emis la Troțuș²⁷, în care este pomenit printre alții și Ștefan din Cleja împreună cu fiii lui. Denumirea se mai întâlnește în această perioadă de sfârșit de secol XVI și

²⁰ Metoda arheologiei lingvistice a fost utilizată de Lucien Fébvre în *Civilisation, le mot, l'idée (Premier Semaine Internationale de synthèse)*, 2° fasc., Paris, 1930, p. 1-55; vezi, idem, *Capitalisme et capitaliste; mots et choses*, în vol. *Pour une histoire à part entière*, Paris, 1982, p. 325-329 și Michel Foucault, *Les mots et les choses. Un archéologie des sciences humaines*, Paris, 1966, p. 56-59; Violeta Barbu, Concepția asupra "blagorodiei" în vechiul regim, în *ArtGen*, I (VI), 3-4, 1994, p. 145-156.

²¹ Gr. Rusu, Nume de locuri din nord-estul Transilvaniei, în *SMO*, 1969, p. 158.

²² M. Dancuș, *Zona etnografică Maramureș*, București, 1986, p. 122.

²³ Gr. Rusu, *loc.cit.*, p. 195.

²⁴ *Ibidem*, p. 193.

²⁵ *Ibidem*, p. 156.

²⁶ Anton Coșa, *Parohia Cleja*, în *Lumina Creștinului*, Iași, 1995, nr. 8 (68), p. 12-13.

²⁷ *Catalog de documente din Arhivele Statului Iași*, Moldova, vol. I, 1398-1595, întocmit de Virginia Isac, București, 1989, p. 493-494.

început de secol XVII și în documente din 1622²⁸, 1638²⁹, 1640³⁰ Ștefan din Cleja și descendenții acestuia vor stăpâni părți din actualul teritoriu al localității Cleja până la sfârșitul secolului XVIII când vor fi nevoiți din anumite motive să le vândă ori le vor pierde în favoarea mănăstirii Solca³¹. Cei care le vor cumpăra vor fi alți locuitori din Cleja ori din satele învecinate, sau alte persoane din Moldova³².

Părțile de sat din Cleja ori satele din componența actualei comune Cleja au trecut prin mai multe forme de proprietate, aspect care reiese din documentele consultate. Ștefan din Cleja și urmașii acestuia au fost răzeși pe teritoriul ce-l stăpâneau în Cleja. Proprietatea răzească se întâlnește ulterior la locuitorii răzeși ce se găseau aici în secolele XVIII-XIX, locuitori care, deși veniți din Transilvania ori din satele învecinate, au reușit să se impună relativ repede în calitate de răzeși, ținând foarte mult la proprietățile lor. Dovada acestui fapt o constituie numeroasele "pricini" judecate de Domnie în secolul XIX, prigini care aveau la bază neînțelegeri între răzeșii din Cleja de Sus și cei din Cleja de Jos privind hotarele³³.

Proprietatea mănăstirească a fost prezentă în Cleja prin posesiunile mănăstirii Solca³⁴ din Cleja de Sus la hotarul cu moșia Faraoani (unde de asemenea avea proprietăți), iar mai apoi ale mănăstirii Văratec din partea de sat numită Moșia Maicilor³⁵.

Proprietatea boierească a avut la bază terenuri cumpărate de unii boieri moldoveni, toate aceste proprietăți destrăbându-se ulterior. În urma reformei agrare din 1864 au fost împrăștiți o serie de locuitori din Cleja ca de altfel și biserica existentă aici. Alte împrăștiări cu pământ vor avea loc în urma primului și al celui de al doilea război mondial, evenimente la care au participat și locuitorii catolici din Cleja.

Locuitorii și "fenomenul ceangău"

Locuitorii din Cleja sunt de religie romano-catolică, primele indicii privind prezența lor aici fiind menționate într-un document din februarie-noiembrie 1696, o anexă la relatarea misiunii ce a avut-o în Moldova misionarul Bernardino Silvestri³⁶ (numit în această calitate de Congregația De Propaganda Fide la 5 octombrie 1688). Relatarea este din 28 iunie 1697, datarea ulterioară anexei explicându-se prin faptul că a fost redactată la întoarcerea la Roma. Anexa din 1696 este un recensământ al catolicilor din localitățile catolice moldovenești în care

²⁸ DIR, A, Moldova, XVII, V, p. 144-145 și p. 167-169.

²⁹ Din tezaurul documentar sucevean, București, 1983, p. 148.

³⁰ CDM, vol. II, 1621-1652, București, 1959, p. 297-298.

³¹ Theodor Codrescu, Uricariul, Iași, vol. XXI, 1892, p. 156-166.

³² Ibidem, p. 206-209 respectiv 218-221.

³³ Colecția de documente de la Filiala Arhivelor Statului Bacău (1400-1864). Catalog, București, 1986, p. 118, 121, 129 etc.

³⁴ Din tezaurul documentar sucevean..., p. 243, 246, 264 etc.

³⁵ Tezaurul Toponimic al României. Moldova, București, vol. I, partea I, 1991, p. 256-257 și vol. I, partea a II-a, 1992, p. 1417.

³⁶ Vezi: Lajos Pásztor, L'attività missionaria del P. Bernardino Silvestri Min.Conv. e la sua relazione sulla Moldavia, 1688-1697, în *Archivum Franciscanum Historicum*, 42, 1949-1950, p. 258-277; Andrei Pippidi, Moldova în 1697, după relatarea Misionarului Bernardino Silvestri, în *Românii în istoria universală*, III, 3, vol. Izvoare străine pentru istoria românilor, îngrijit de Ștefan S. Gorovei, Iași, 1988, p. 61-69; Moldvai Csángó-Magyar Okmánytár, 1467-1706, îngrijit de Benda Kálmán, Budapest, vol. II, 1989, p. 733-749.

se aflau. În acest document sunt amintite, printre altele, toate localitățile în care erau catolici, inclusiv numărul și numele acestora din urmă, cu referiri speciale asupra celor care au fost sau nu mîruiți.

Astfel apare aici și localitatea "Clesa"³⁷ cu locuitori catolici purtând nume ca: Petrus Benka, Michael Patachi, Thomas Giorgioi, Joannes Sasko, Andreas Patak, Adreas Benka, Joannes Balint Tunice, Petrus Giorat, Georgius Susan, Joannes Torda, Petrus Raz, Georgius Danko etc., fiecare cu rudele ce le avea, în total 76 de persoane. Recensămîntul a fost făcut cu ajutorul pr. Aloysius Bevilacqua, paroh în acea perioadă la Faraoani, succesor al pr. Antonio Rossi.

Analizând numele de mai sus remarcăm că toate au corespondență transilvană, ceea ce ne confirmă că erau veniți de acolo. Rîndurile catolicilor din Cleja se vor îngroșa prin venirea unor locuitori din satele catolice vecine (cum ar fi Faraoani), precum și a altora din Transilvania. Odată cu venirea acestor transilvăneni, localitatea Cleja intră într-o altă etapă în evoluția ei istorică prin impactul pe care noii locuitori îl vor avea asupra devenirii ulterioare a așezării.

Prin prezența catolicilor în Cleja, localitatea intră în atenția străinilor. Astfel, în raportul din 11 ianuarie 1781 trimis de preotul Zöld Péter³⁸ către episcopul Transilvaniei Ignác Báthányi, localitatea este menționată în forma "Clésé". Harta germană Bawr³⁹ din 1769 menționează un sat pe cursul mijlociu al unui pârâu nenumit – pârâul Cleja – pe partea stîngă, satul avînd numele "Klega". Harta comandamentului armatei austriece din Moldova din 1789-1791⁴⁰, consemnează așezarea "Cleja" cumulat cu Faraoani astfel: "Faraoany-Klescha" cu un total de 234 familii. Într-o altă hartă apărută în 1792, Cleja figurează tot împreună cu Faraoani⁴¹. Interesul străinilor pentru localitatea Cleja și locuitorii acesteia va crește în deceniile următoare într-o proporție remarcabilă, motivul constituindu-l locuitorii catolici de aici, care vor forma obiectul unei lungi și pasionate dispute privind originile și proveniența lor.

³⁷ Anton Coșa, *loc.cit.*; idem, *Misionari catolici despre Faraoani*, în *Carpica*, XXVIII, 1999, p. 157.

³⁸ Publicată în: Veszely Károly, Imets Fülöp Jako, Kovács Ferencz, *Utazás Moldva-Oláhbonban-1868*, Marosvásárhely, 1870, p. 57-66; Domokos Pál Péter, *A Moldvai magyarság*, Cluj, 1941, p. 52-60; în 1780 Zöld Péter mai trimisese o scrisoare asemănătoare cărturarului Vincent Blacho cu titlul: *Notitia de rebus Hungarorum qui in Moldavia, et ultra degant, scripta ab Adm.R.D. Petro Zöld Parocho Csik-Delmensi im Sicilia data ad A.R.P. Vincent Blacho*, publicată în traducere ungurească în *Magyar Könyv-Ház*, Pozsony, 1783, p. 414-428 și în traducere germană în *Ungarisches Magazin*, vol. III, Pozsony, 1783, p. 90-110.

³⁹ Friedrich Wilhelm von Bawr, *Carte de la Moldavie, pour servir à l'Histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turcs. Levée par l'État Major sous la Direction de F.C. Bawr...* Amsterdam, 1781, Sc. 1:288.000, 6f. (ridicată între 1768-1774).

⁴⁰ Hora von Oztellowitz, *Brouillon oder Original-Aufnahme der fünf Moldauischen Districten...* Viena, 1790, planșa nr. 76.

⁴¹ *Topographische general Beschreibung der im Jahre 1788 und 1789 von der Römisch Keiserl. Königlichen Armee in Besitz genomene fünf moldauischen Bezirken*, Wien, Kriegsarchiv.

După 1696, când avem primele informații privind existența catolicilor în Cleja, datele privitoare la aceștia se înmulțesc prin întocmirea acelor "Status Animarum"⁴² în cadrul parohiilor romano-catolice. Aceste izvoare statistice confesionale sunt inserate în registrele parohiale alături de alte surse documentare, deosebite pentru studiul istoriei catolicilor și cultului catolic, cum ar fi "cărțile" de botezuri, căsătorii și morți ori "cărțile" de administrație. Cel mai vechi "Status Animarum" sau "Liber Status Animarum" datează din anul 1781, fiind întocmit de preotul Aloysius Maffei, paroh la Faraoani atunci. În cadrul acestei "stări a sufletelor" apare și satul "Clessia", situație perpetuată și în "cartea stării sufletelor" din 1793, ca de altfel și în cele din 1800-1801, 1822-1823, 1855, 1860-1861, 1870 etc.

Analizând numele celor amintiți în recensământul din 1781 am observat că o parte se aseamănă cu cele din "Codex Bandinus"⁴³, întocmit în 1646 de Marco Bandini, care nu pomeneste localitatea Cleja, ci doar așezarea vecină Faraoani, ceea ce arată posibilitatea ca ascendenții celor care purtau aceste nume să fi venit de acolo, o parte sunt asemănătoare cu cele din 1696, deci cei care le purtau puteau fi descendenții lor, o altă parte a numelor sunt noi, purtătorii lor fiind veniți din alte zone, mai precis din Transilvania, unde, în diverse recensăminte⁴⁴ întâlnim în forme identice sau ușor modificate marea majoritate a acestor nume.

De reținut că, alături de prenumele și numele credincioșilor, este notată și vârsta acestora. Numele mic are corespondențe firești în calendarul creștin, amintind aici doar pe: Catharina, Anna, Barbara, Helena... respectiv: Joannes, Stephanus, Martinus, Petrus, Andreas, Georgius, Antonius etc. Forma latinizată o considerăm firească în condițiile în care registrele unde apar aceste nume de persoane erau întocmite în limba latină. În ceea ce privește numele de familie, amintim pe: Farcas, Benka, Patras, Bilibok, Balint, Matias, Laslo, Besan, Cosa etc., nume cu rezonanțe cert transilvane, ceea ce demonstrează originea transilvăneană⁴⁵ a celor ce le purtau.

Numărul locuitorilor crește pe măsură ce ne apropiem de zilele noastre. Astfel, dacă în 1696 erau înregistrați 76 de locuitori, se ajunge ca în 1781 să fie 624 locuitori, în 1793 un număr puțin mai mare, iar în 1800-1801 sunt 105 familii cu 600 credincioși în Cleja și 42 familii cu 222 credincioși în Buda și 14 familii cu 81 credincioși în Somușca, deci o creștere sensibilă față de recensămintele anterioare, creștere la care a contribuit fără îndoială, alături de natalitatea ridicată din sânul populației locale și emigrarea continuă de transilvăneni sau de locuitori din satele învecinate ori mai îndepărtate.

⁴² Anton Coșa, *Izvoare inedite privind catolici din Moldova: "Status Animarum"*, manuscris în curs de apariție, comunicare prezentată în ședința Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași) în 10 februarie 1998.

⁴³ V.A. Urechia, *Codex Bandinus*, în *ARMSI*, tom. XVI, seria II, 1895.

⁴⁴ Vezi: *Regestrum sedis Siculicalis Csik Superioris* din 1702, în Endes Miklós, Csik-, Gyergyó-, Káson-Székek (Csik Megye) Földjének és Népének Története 1918-ig, Budapest, 1994, p. 520-540; *Conscriptia* din 17 mai 1691 a nobililor și secuilor liberi din scaunul Trei Scaune; *Conscriptia* din 6 iulie 1691 din scaunul Mureș intitulată "Cathalogus sive Regestrum Dominorum, Magnatum et Nobilium, Primipilorum, Pixidariorum universorum Libertinorum Sedis Maros", în Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania, 1690-1847*, București, 1995, p. 3.

⁴⁵ Anton Coșa, *Familii catolice din Moldova de origine transilvăneană. Schițe genealogice*, manuscris, comunicare prezentată la al IX-lea Congres de Genealogie și Heraldică, Iași, 7-10 mai 1998.

“Condica Liuzilor” pe anul 1803 menționează în Cleja un număr de 104 liuzi. “Liuzii erau oameni aduși de peste hotar, de către proprietarii de moșii, atât boieri cât și mănăstiri, care se foloseau de munca lor pe un timp oarecare. Vistieria nu putea percepe nici o dare de la acești liuzi sau oameni străini”⁴⁶.

Statisticile religioase menționează începând cu secolul al XIX-lea numărul credincioșilor din Cleja ca fiind echivalent cu cel al locuitorilor, întrucât, în afara unui număr redus de armeni și evrei, toți erau catolici. În anul 1800-1801, prefectul Misiunii Apostolice din Moldova, Vincentius Gatt a vizitat parohia Cleja aflând următoarele date statistice: 1800 – 251 familii și 1448 credincioși; 1801 – 286 familii cu 1422 credincioși. La 14 mai 1807 consulul austriac Hammer raporta Ministerului de Externe din Viena că la Cleja erau 350 de familii cu 1928 credincioși⁴⁷. Din relația⁴⁸ prefectului Misiunii, pr. Iosif Berardi, din 1814, aflăm că în Cleja erau 407 familii cu 2020 credincioși, iar din Schematismul Misiunii din 1850 și 1874 aflăm că erau 1264, respectiv 1697 credincioși. În 1895 găsim 384 familii cu 1383 credincioși.

Odată cu fondarea de noi parohii în satele Somușca și Valea Mică, statisticile vor fi făcute separat. În componența parohiei Cleja vor rămâne până astăzi, pe un teritoriu unitar, satele: Cleja și Buda. În Cleja în anul 1995 erau în cadrul parohiei 1150 de familii și 4800 de credincioși⁴⁹ iar în 1996 erau 843 de familii cu 2370 credincioși în Cleja, iar la Buda 315 familii cu 1195 credincioși⁵⁰.

Privitor la originea etnică a locuitorilor catolici din Cleja în particular, din Moldova în general, s-a scris foarte mult și se mai scrie încă. Totul a pornit din 1781 când preotul secuiei Zöld Péter, refugiat în Moldova în urma evenimentelor de la Siculeni din 1764⁵¹, folosește relativ la catolicii din spațiul moldav sintagma “ceangăi - maghiari”⁵², făcând în acest fel o inovație lingvistică prin alăturarea a doi termeni: ceangău (folosit pe atunci în Transilvania) și ungur (folosit îndeobște la adresa catolicilor din Moldova, cu sensul de locuitor venit din Țara Ungurească, cum mai era denumită Transilvania atunci), raportând termenul la o comunitate și creând astfel un fals etnonim.

Din acest moment, mulți cercetători, cu predilecție maghiari, din diverse domenii de specialitate, “și-au încercat condeiele” sperând să găsească originea catolicilor din Moldova pe care ei îi numeau impropriu “ceangăi” dând naștere la dispute pasionate și pasionante, concluziile fiind evident controversate.

Noi atrăgem atenția, cu alte prilejuri⁵³, asupra faptului că “ceangăii” apar pe scena istoriei în sud-estul Transilvaniei, un spațiu de interferență etnică și culturală propice nașterii unui asemenea fenomen. Demersul monografic privind localitatea Cleja ne oferă prilejul de a relua sintetic o serie dintre punctele de vedere de atunci rămase valabile și acum, considerându-

⁴⁶ Theodor Codrescu, *op.cit.*, Iași, VII, 1886, p. 16 respectiv p. 290.

⁴⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, București, vol. I-II, 1901, p. 342.

⁴⁸ Arhiva Episcopiei Iași, *Convolutul episcopului Berardi*, reprodus fragmentar de N. Iorga, *op.cit.*, p. 175.

⁴⁹ Anton Coșa, *loc.cit.*, 1995.

⁵⁰ *Almanahul “Presa Bună”*, Iași, 1996, p. 171.

⁵¹ Cf. *Acta – 1996*, Sfântu Gheorghe, vol. I, 1997, p. 209-224.

⁵² Cf. *supra*, nota 38.

⁵³ Anton Coșa, *Considerații asupra originii și evoluției fenomenului ceangău*, în *Almanahul “Presa Bună”*, Iași, 1996, p. 61-76; idem, *Ceangăii – o enigmă istorică?*, în *Târnava*, Târgu Mureș, an. V, nr. 2-3 (26-27), 1995, p. 1; idem, *Ceangăii – o enigmă?*, în *Lumina Creștinului*, 6 (66), Iași, 1995, p. 10.

le oportune și în același timp întregitoare ale peisajului istoric al comunității catolice pe care îl creionăm.

Cine au fost de fapt acești atât de controversați ceangăi? Să încercăm în cele ce urmează să înlăturăm cu grijă vălul de obscuritate care acoperă istoria lor, fără a avea evident pretenția unei analize exhaustive (imposibile de altfel în acest cadru).

Una dintre greșelile fundamentale ale celor care s-au ocupat în trecut de această problemă (perpetuată și astăzi din păcate) a fost aceea a considerării termenului ceangău ca etnonim și căutarea prin urmare a originilor unei etnii purtând acest nume, demers care în mod firesc nu a dus decât la concluzii controversate din punct de vedere științific.

Termenul "ceangău" a fost folosit în decursul timpului cu sensuri dintre cele mai bizare, fără să se încerce stabilirea momentului istoric când apare, aspect deosebit de important în privința sensului corect pe care l-a avut inițial.

Noi am căutat forma primară a termenului "ceangău" și am găsit-o în maghiarul "csáng"⁵⁴, cu variantele "csángani", "csángódni"⁵⁵, "elcsángódni", cu înțelesul de "străin", "înstrăinat"⁵⁶, arătând deci o însușire, o calitate, fiind cu alte cuvinte un nume calitativ. Acesta era folosit de către secui pentru a desemna inițial pe cei care nu erau secui. Aceștia puteau fi români, sași sau alți trăitori în secuime ori la granițele teritoriului secuiesc, unii dintre ei aspiranți la calitatea de secu.

Documentele vremii amintesc alături de secui și pe români având rosturi militare. Astfel, într-un document⁵⁷ din 23 iunie 1250, care amintește o înămplare din 1210, se vorbește de o oaste condusă de comitele sibian Joachim, formată din sași, români, secui și pecenegi. Dintr-o știre din 1241 inserată în cronica franciscanului Paulin de Veneția se arată că, românii și secuii "au închis trecătorile pentru ca tătarii să nu poată trece prin ele"⁵⁸. "A doua mare invazie tătară în Regatul ungar, cea din 1285, a fost un nou prilej de manifestare a rolului militar al românilor, care împreună cu secuii și sașii au fortificat pasurile munților îngreunând considerabil mișcările invadatorilor"⁵⁹.

"Alături de obligațiile militare se aflau cele fiscale care, împreună, defineau statutul românilor și constituiau contravaloarea autonomiei lor străvechi, similară celorlalte autonomii ale variatelor popoare cuprinse în Regatul ungar. Pe plan de egalitate apar românii alături de secui și de sași într-unul din actele emise de regele Bela IV în favoarea arhiepiscopiei de Strigoni, prin care îi reconfirma un șir de venituri datorite de întemeietorii regatului: «de asemenea – amintește actul regal – să aibă dreptul de a strânge dijele din veniturile regale, din partea secuilor și a românilor, dijele în vite mari, mici și în orice fel de animale, afară din darea de pământ a sașilor, dar să aibă dreptul de a lua de la românii de oriunde și de la oricare dintre

⁵⁴ Cf. Révai Nagy Lexikona, IV, Budapest, 1912, p. 754-755; Új magyar lexikon, vol. I, A-C, Budapest, 1960, p. 480-481.

⁵⁵ Ion Podea, Monografia județului Brașov, vol. I, Brașov, 1938, p. 50.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Hurmuzaki/Densusianu, Documente, veac XI-XIII, vol. I, p. 338-341.

⁵⁸ Bruchstücke aus der Weltchronik des Minoriten Paulinus von Venedig (I. Recension), hrsg. von W. Holtzmann, I, Rom, 1927, p. 28-29, apud Șerban Papacostea, Românii în secolul al XIII-lea, București, 1993, p. 137-138.

⁵⁹ Monumenta Ecclesiae Strigoniensis, ed. Ferd. Krauz, II, 1882, p. 419 (apud Șerban Papacostea, op.cit., p. 161).

ei dijmele obișnuite a se plăti în Regatul Ungariei...»⁶⁰. Nici o discriminare nu transpare în acest însemnat document⁶¹. Într-un act din 1256 se spune că românii și secuii dau dijma vitelor ("Decima Siculorum et Blacorum"⁶²).

În concordanță cu cele de mai sus, posibilitatea participării românilor în general, a celor din sud-estul Transilvaniei în particular, la sistemul politic al voievodatului și regalității, ne apare veridică, lucru întărit de documentele vremii. În acest sens, amintim de documentul din anul 1291 în care se arată: "cum nos universis nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis in partibus Transsylvaniae... congregatione cum iisdem fecissemus"⁶³ și pe cel din 1355 unde citim: "in congregatione nostra generali universis prelatibus, baronibus, nobilibus, Siculis, Saxonibus, Olachis... in partibus Transylvanis constitutis"⁶⁴.

Putem vorbi prin urmare de existența unui statut de egalitate între români și secuii⁶⁵, care a favorizat de altfel asimilarea primilor, lucru confirmat de documentele ulterioare din secolele XIV-XVI, din care nu mai transpare acest statut de egalitate, ceea ce ne confirmă că "procesul de secuizarea" era foarte avansat.

În legătură cu acest "proces de secuizare"⁶⁶, de care s-a vorbit destul de puțin până astăzi și care a avut loc în sud-estul Transilvaniei, trebuie să precizăm că a fost unul natural, firesc în condițiile unui spațiu de interferență pe multiple planuri. Inițial, acesta a avut loc la nivel individual. În evul mediu transilvan nu oricine putea deveni secu, aspect trecut adesea cu vederea, ci doar acela care făcea dovada prestării unui serviciu în schimbul căpătării acestei calități. Situația românilor, conform documentelor amintite mai sus, este revelatoare în acest sens.

Termenul "secui" nu a fost deci nici el inițial un etnonim, arătând tot o însușire, o calitate, e drept privilegiată, căpătată în schimbul anumitor prestații, de regulă militare ori economice. Astfel, în anul 1346 găsim o "scrisoare de ocrotire a regelui Ludovic <Întâiul> pentru Pavel fiul lui Dominic, fiul lui Solomon de Senyő, cu privire la faptul că, atunci când s-a pus la îndoială însușirea lor de secu (subl. n.) numitul rege, nerecunoscându-i pe aceia ca secu, a poruncit capitlurilor din Strigoni și din Agria să facă o cercetare în această privință. Învederându-se în urma acestei cercetări însușirea lor de adevărați și neîndoielnici secu, a lăsat ca să nu fie datori a înfățișa nicăieri privilegii date în această privință și să li se îngăduie a se așeza în chip slobod unde vor voi"⁶⁷.

Secolul al XV-lea aduce schimbări în structura proprietății în sud-estul Transilvaniei în sensul împrumietării unor nobili pe pământurile secuilor și implicit o restrângere a drepturilor

⁶⁰ Fr. Zimmermann și C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I Band, 1191 bis 1342, Hermannstadt, 1892, p. 80 (apud Șerban Papacostea, *op.cit.*, p. 161).

⁶¹ Șerban Papacostea, *op.cit.*, p. 161.

⁶² Szabó Károly, *Szekely Oklevéltár*, Kolozsvár-Cluj, I, 1872, p. 13-14, apud N. Iorga, *Acte românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova*, extras din *Buletinul Comisiei Istorice a României*, II, București, 1916, p. 182.

⁶³ I.I. Russu, *Românii și Secuții*, București, 1990, p. 43.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Șerban Papacostea, *op.cit.*, p. 161.

⁶⁶ I.I. Russu, *op.cit.*, p. 40.

⁶⁷ Szabó Károly, *op.cit.*, p. 52-53 (apud DTR, XIV, C. Transilvania, vol. IV, 1341-1350, p. 282).

acestora din urmă⁶⁸ de către voievodul Transilvaniei, determinând emigrări ale secuilor în Moldova și Țara Românească. Astfel ei cer într-un lung și detaliat memoriu⁶⁹, în decembrie 1492, regelui Vladislav al II-lea schimbarea voievodului Transilvaniei de atunci, anume Ștefan Báthory, datorită faptului că acesta din urmă le restrânsese foarte mult drepturile și privilegiile, în caz contrar amenințând cu emigrarea. O parte a secuilor care-și pierd privilegiile specifice și sunt nevoiți să emigreze în Moldova ori în alte zone, vor fi și ei denumiți "ceangăi" începând din secolul XV. Verbul "csángódni" sau "elcsángódni" înseamnă tocmai "a părăsi pe cineva sau ceva, a te înstrăina de cineva sau de ceva ce ți-a aparținut"⁷⁰

De fiecare dată, termenul "ceangău" era raportat la individ și nu la o comunitate anume, lucru firesc având în vedere faptul că individul era cel care primea acest nume calitativ, nu comunitatea din care făcea parte. Extrapolarea folosirii termenului la nivel comunitar are loc mai târziu, în 1781, prin utilizarea sintagmei "ceangăi-maghiari" de către preotul Zöld Péter la adresa catolicilor din Moldova și crearea în acest fel a unei false probleme etnice ca urmare a generalizării noului cuvânt ca etnonim, situație fără suport în planul realității concrete teritoriale.

Până la inovația lingvistică a preotului Zöld Péter, documentele interne moldovenești ori relatările misionarilor⁷¹ folosesc la adresa catolicilor din Moldova determinativele "ungur"⁷² și "ungurean", dar nici acestea ca etnonime ci arătând proveniența din Transilvania (Țara Ungurească) a acestora. Alături de aceste numiri, termenul "catolic" era și el foarte uzitat în documente, locuitorii catolici înșiși îl foloseau pentru a se autodesemna. Astfel, Dimitrie Cantemir arată în *Descriptio Moldaviae* că "ei se denumeau catolici atât după neam cât și după religie"⁷³, iar Manolachi Drăghici spunea în 1857 : "sînt mulți lăcuitori cari atât pentru neamul lor, cât și pentru relighie se numea papistași"⁷⁴

Există totuși câteva mențiuni documentare medievale ale termenului "ceangău", raportate la individ nu la o comunitate anume. Toate sunt patronime. Astfel, prima atestare, o găsim într-un document⁷⁵ din anul 1443 iunie 8, unde se vorbește de Iliăș Șanga⁷⁶, căruia domnul Moldovei de atunci, Ștefan, îi dăruiește o serie de proprietăți. Originea lui transilvăneană este probată de numele Șanga pe care el ori ascendenții lui nu-l puteau căpăta decât acolo, în condițiile arătate în lucrare până acum. Motivele pentru care Iliăș Șanga primește uricul din 1443 nu au fost se pare străine de evenimentele din toamna anului 1442

⁶⁸ Ibidem, p. 272-280.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ion Podea, *op.cit.*

⁷¹ Anton Coșa, *loc.cit.*, 1999, p. 141-162.

⁷² Gh.I. Nastase, *Die Ungarn in der Moldau im Jahre 1646 (nach dem "Codex Bandinus")*, în *Buletinul Institutului de Filologie Română "Alexandru Philippide"*, Iași, vol. III, 1936, p. 1-11 (cu o hartă).

⁷³ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 82-83.

⁷⁴ Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, Iași, tom I, 1857, p. 69-70.

⁷⁵ DRH, A. Moldova, vol. I, întocmit de Const. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, 1975, p. 335-336.

⁷⁶ Anton Coșa, *Genealogie și istorie: familia lui Iliăș Șanga*, manuscris, comunicare prezentată în ședința din 19 octombrie 1999 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași).

când Ștefan sprijinit de un al treilea frate, Petru, precum și de o parte dintre boierii lui Iliș, domnul Moldovei, îl înlătură pe acesta din urnă din țară ocupând tronul Moldovei⁷⁷. Probabil, Iliș Șanga a fost unul dintre cei care l-au ajutat pe Ștefan în demersul său vizând tronul Moldovei și în schimbul acestui serviciu de natură militară va fi răsplătit de către noul domn cu posesiunile amintite în documentul din 1443.

Asupra apropierei lingvistice dintre patronimul Șanga și determinativul "ceangău" atrăgea dealtfel atenția și unul dintre editorii documentului amintit mai înainte, anume Mihai Costăchescu⁷⁸, fapt remarcat și de către istoricul Andrei Veress⁷⁹. Menționări documentare exprese ale termenului "ceangău" în afara celui din 1443 sunt foarte puține, întrucât nu toți "ceangăii" se puteau ridica la o importanță socială, economică, la un rang militar ori politic care să le permită pomenirea în documente. Pe lângă cazul lui Iliș Șanga, mai apare în Moldova un Văsii Șanga⁸⁰ într-un act din 10 ianuarie 1490, iar în Transilvania este amintit un Andrei Ceangăul (Csángó András⁸¹) în 1560. Exemplele de mai sus întăresc afirmația noastră privind raportarea termenului "ceangău" la individ.

Generalizarea forțată a utilizării termenului "ceangău" la adresa catolicilor din Moldova a avut o serie de urmări privind receptarea lor de către societatea majoritară ortodoxă, accentuându-le alteritatea, conducând chiar la o criză identitară. Asupra problemei impactului pe care locuitorii catolici din spațiul moldav l-au avut în societatea românească și a modului în care aceasta din urmă i-a receptat ne-am oprit într-un alt cadru⁸².

Din punctul nostru de vedere, și nu numai⁸³, nu putem vorbi, în ceea ce-i privește pe locuitorii catolici din Moldova (implicit din Cleja) de un grup etnic distinct, de o comunitate etnică aparte, ci de un grup religios, de o comunitate religioasă, care, având o origine etnică eterogenă, s-a regăsit într-o formă socială uniformizată prin ceea ce noi am denumit "liantul unificator al religiei catolice".

Coordonate etnografice

Situată într-o regiune pitorească, remarcată și de călătorii străini⁸⁴ care au trecut pe aici, localitatea Cleja este și din punct de vedere etno-folcloric una dintre cele mai reprezentative așezări de catolici din Moldova. Faptul că ascendenții locuitorilor de astăzi din Cleja provin din Transilvania este probat elocvent și de cadrul etnografic al așezării.

Casele din Cleja se încadrează în tipul casei tradiționale românești cu toate transformările survenite în decursul timpului. Construcțiile contemporane nu înlătură tradiția în totalitate, urmărind atingerea unei valori estetice superioare în consonanță cu gusturile celor care le întemeiază. Ele sunt prevăzute cu prispe care le încadrează de regulă pe două laturi,

⁷⁷ Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 52.

⁷⁸ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 159.

⁷⁹ Dimitru Ivănescu, *Informații pentru istoria cercetărilor genealogice românești în corespondența lui M. Costăchescu*, în *ArhGen*, I (VI), nr. 3-4, 1994, p. 216.

⁸⁰ DRH, A. Moldova, vol. III, întocmit de Const. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980, p. 112-114.

⁸¹ Szabó Károly, *op.cit.*, V, 1896, p. 76.

⁸² Anton Coșa, *Catolicii din Moldova și criza identitară în secolul XIX*, manuscris, comunicare prezentată la Institutul de Istorie "A.D. Xenopol" din Iași, la 12 martie 1998.

⁸³ I. Mărtinaș, *Cine sunt catolicii moldoveni?*, Iași, 1942, p. 8.

⁸⁴ Anton Coșa, *loc.cit.*, 1999.

majoritatea având și cerdac cu stâlpi ornamentați, dintre motive, cele mai prezente fiind cele geometrice. Existența șurilor mari, într-o măsură mai redusă astăzi, trimit către spațiul transilvan.

Interioarele arată la rândul lor preocuparea pentru frumos a locuitorilor, remarcându-se printr-o ingenioasă combinație între tradiție și inovație. Camera de sărbătoare sau "casa mare" cum este numită aici în Cleja, iese în evidență prin multitudinea de obiecte ce se găsesc în interiorul acesteia și bunul gust cu care sunt rânduite. Se întâlnesc aici țesături de o valoare artistică remarcabilă ce denotă măiestria celor care le-au lucrat.

Privit în ansamblul său portul popular tradițional din Cleja se integrează costumului românesc. Costumul popular de aici iese în evidență prin cromatica specifică, sobră ori mai vie, prin gama largă de motive decorative, toate acestea fiind rodul unei fantezii deosebite a creatorilor populari, transpuse implicit și operei create. Gama largă a ornamentației se explică atât prin variatele zone din Transilvania de unde au venit și implicit au adus costume tradiționale specifice ascendenții locuitorilor catolici de astăzi din Cleja, dar și prin faptul că odinioară fetele, dintr-un accentuat spirit de originalitate "ascundeau" de regulă modelele pe care le țeseau pe cămăși (și nu numai) pentru ca celelalte fete să nu le cunoască înainte ca ele să fie purtate și evident arătate celor din jur de cea care le-a creat.

Locuitorii din Cleja au ca ocupație principală agricultura, alături de care un loc important între îndeletniciri avându-l creșterea animalelor. Cultura viței-de-vie cunoaște, de asemenea, o largă răspândire în Cleja, în timp ce ocupații ca stupăritul ori pomicultura sunt practicate într-o măsură mai mică. Dintre meșteșugari amintim existența și aici a cojocarilor, sumănarilor, fierarilor, dar mai ales a "lemnarilor" (dulgheri, butnari), lucrul cu lemnul bucurându-se atât odinioară cât și astăzi de o mare prețuire printre localnici.

Casele, căruțele, diferitele obiecte de uz gospodăresc confecționate din material lemnos ori folosind într-o măsură mai mare sau mai mică lemnul, dezvăluie și ele, dragostea locuitorilor pentru lucrul lemnului, migala și priceperea cu care-l modelează. Remarcăm lada de zestre, de formă paralelipipedică cu capac drept, ornamentată cu figuri de regulă geometrice. Unele dintre ele erau inițial bălțuite după care se ornamentau dând naștere în acest fel unui contrast specific. Există analogii între lăzile de zestre din Cleja și cele similare întâlnite în Transilvania. Și aceste lăzi dezvăluie bunul gust și fantezia creatorilor populari.

Obiceiurile calendaristice sunt la rândul lor foarte importante. Se mai conservă încă unele practici și credințe, înainte vreme cu o încărcătură de semnificații magico-rituale pierdute însă în decursul timpului. Reverberații transilvane sunt evidente și aici. Amintim în acest sens obiceiul "matca" din prima duminică de după Paști, numită de localnici "Duminică Albă" sau "Duminică Măcii", zi în care tinerii se legau "frați" și "surori" schimbând între ei "ouă scrise". Aceste ouă erau "scrise" în Cleja nu în zilele imediat premergătoare duminicii Paștelui ca în alte locuri, ci în săptămâna de după Paști, deci anterioară "Duminicii Măcii". De Paști, în Cleja doar se vopseau ouă roșii. Obiceiul "matca" se mai întâlnește sub forma "mătcălu" ⁸⁵ doar la românii din zona Banatului, în forme de manifestare particulare desigur dar tot în legătură cu "legarea de frați și surori". Dintre obiceiurile de peste an mai menționăm colindele necântate care se obișnuiesc în Cleja în dimineața de "Sfinți Mărunt" (27 decembrie) sau "Prunci Nevinovați", când copiii și flăcăii umblă cu câte o nuia de alun în mâini, lovind pe cei care îi

⁸⁵ Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic, vol. II, București, 1994, p. 248.

întâmpină la intrarea în casă și rostind o urare de prosperitate, sănătate, noroc și fericire în anul care urmează să vină, urare adresată evident celor pe care îi ating cu nuiaua. Aceleași urări de bine adresate de data aceasta întregii familii (inclusiv viețuitoarelor) colindate, le reîntâlnim, rostite cu alte cuvinte desigur, și în dimineața de Anul Nou când, în Cleja, se umblă “cu semănatul”, “corindătorii” aruncând în fața gazdelor, pe jos, boabe de grâu ori de porumb în timp ce “binecuvântau”.

În cadrul ciclului familial, nunta ocupă un loc bine determinat prin latura ei spectaculară, prin implicarea (mai mult sau mai puțin directă) comunității rurale, dar mai ales prin faptul că prin premise, desfășurare și urmări constituie o perioadă “de trecere” de la un statut social la altul. Și din analiza atentă a ceremonialului de nuntă se desprind analogii cu spațiul transilvan. Amintim aici doar obiceiul “vestirilor” sau “strigărilor”⁸⁶ în biserică, de către preot, după logodnă, de trei ori la rând, în trei duminici, a tinerilor care urmează să se căsătorească, obicei menit să descopere eventualele piedici care ar putea sta în calea căsătoriei celor doi.

Ceremoniile funerare din Cleja reușesc să conserve, dincolo de unele încercări de alterare, o serie de “rituri de separare”, “rituri de prag”, “rituri de agregare”⁸⁷, individuale sau colective, menite să faciliteze “marea trecere” a celui dispărut din această lume, ușurarea integrării acestuia într-o altă existență respectiv în “lumea de dincolo” și, implicit să protejeze pe cei rămași în această lume, comunitatea rurală în ansamblul ei, comunitatea restrânsă a rudelor, a “neamurilor” celui dispărut în special, de posibile crize, de eventuale manifestări negative și nocive în același timp, determinate de pierderea și înstăinarea unui membru al acestei comunități.

În cadrul obiceiurilor de înmormântare din Cleja, un loc aparte îl ocupă “cântecele morților” sau “cântecele de mort”, interpretate în nopțile de priveghi la căpătâiul celui dispărut. Variantele culese de noi din Cleja sunt de o autenticitate și o forță de sugestie remarcabile prin motivele ce le transmit. Erau cântate (și sunt și astăzi) după un ritual strict. Una din femeile care compuneau grupul de cântătoare (în care puteau fi și bărbați) dădea tonul recitând (nu cântând) primul vers, după care urma revărsarea melodică a aceluiași vers în interpretarea întregului grup prezent, continuându-se tot astfel până la sfârșitul cântecului. Coexistența acestor “cântece de mort” cu “versurile funebre” (creații ale mediului eclesastic intrate în repertoriul folcloric), faptul că unele motive se întâlnesc și în “bocete” numite în unele zone ale Transilvaniei “cântare la mort”⁸⁸ sau “cântare de mort”, linia melodică și perpetuarea lor prin intermediul unor caiete vădesc similitudini evidente cu spațiul transilvan.

Localitatea Cleja a fost intens și sistematic cercetată, mai ales din perspectiva folclorului existent aici, de către specialiștii maghiari⁸⁹ care au cules în decursul timpului o varietate impresionantă de creații folclorice perpetuate de localnici în “graiul ceangău”. Perpetuarea creațiilor folclorice în graiul ceangău amintește de interferența etnică și culturală din Transilvania (de unde au venit ascendenții catolicilor de azi din Cleja), situație explicabilă

⁸⁶ Idem, *Nunta la români*. Studiu istorico-etnografic comparativ, vol. I, București, 1995, p. 149.

⁸⁷ Arnold Van Gennep, *Riturile de trecere*, Iași, 1996, p. 131.

⁸⁸ Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, 1991, p. 166.

⁸⁹ Kallós Zoltán, *Új gucsalyam mellett*, Bukarest, 1973; Dr. Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő, *Moldvai csángó népművészet*, Bukarest, 1981.

întrucât “diferența de limbă n-a avut vreodată caracterul unei bariere de netrecut”⁹⁰ confirmând teoria “inexistenței granițelor pentru elementele de cultură”⁹¹. Cu regret trebuie s-o spunem aici, mai mult decât oriunde altundeva, cercetătorii români au ocolit, cu foarte puține excepții⁹², localitatea Cleja. Să fi constituit graiul ceangău în care sunt colportate creațiile folclorice aici, o barieră de netrecut? Au fost alte motive care au stat la baza unei asemenea atitudini? Noi nu dorim să dăm aici un răspuns, ci doar să constatăm o stare de fapt existentă. Din Cleja a fost culeasă prima variantă a *Mioriței* (în graiul ceangău local) de către preotul de atunci din Cleja, Inocentius Petras⁹³ (născut în satul vecin Faraoani), care a notat-o în scris în anul 1843. După opinia specialiștilor⁹⁴ români și maghiari acest text este deplin încheiat⁹⁵ și prezintă o valoare artistică deosebită⁹⁶. Analizând cu atenție folclorul din Cleja se constată faptul că deși forma de manifestare este în graiul ceangău, fondul, substratul acestuia este unul indubitabil românesc.

Am insistat asupra acestor coordonate etnografice pentru că acestea sunt cele care definesc localitatea Cleja și o scot în evidență pe de o parte, iar pe de altă parte datorită faptului că aspectele legate de cultura populară tradițională sunt cele mai expuse degradării și dispariției. Insistența noastră a fost în consonanță cu cele spuse la un moment dat de către istoricul și etnologul Fernand Braudel: “Practic, nu există civilizație actuală care să poată fi cu adevărat înțeleasă fără o cunoaștere a itinerariilor deja parcurse, a valorilor străvechi, a experiențelor trăite”⁹⁷.

Organizare ecleziastică

Situată într-o regiune bogată în lăcașuri de cult⁹⁸, evocând tradițiile slujirii creștine și ale păstrării credinței catolice, Cleja este una dintre cele mai reprezentative parohii catolice din Moldova. Prezența catolicilor în Cleja nu poate fi disociată evident de organizarea cultului catolic. În acest sens menționăm că mitricele parohiei Cleja încep odată cu anul 1793⁹⁹, ceea ce înseamnă că acest an poate fi considerat ca anul deschiderii parohiei, acest fapt presupunând implicit și posibilitatea dacă nu chiar necesitatea existenței unui lăcaș de cult, probabil o capelă¹⁰⁰ înainte de 1793, Cleja era din punct de vedere religios în componența parohiei

⁹⁰ Petru Caraman, *De la instinctul de autoorientare la spiritul critic axat pe tradiția autohtonă. Reflecții asupra conceptului despre specificul etnic în literatură*, ca emanație a sursei folclorice, ediție îngrijită și prefată de Ovidiu Bîrlea, București, 1994, p. 34.

⁹¹ *Ibidem*, p. 33.

⁹² Ion H. Ciubotaru, *Vetre de civilizație populară tradițională: Cleja – Bacău*, în *Cronica*, revistă de cultură, Iași, an. XXX, nr. 11, 1995, p. 7 respectiv 15; idem, *Catolici din Moldova. Universul culturii populare*, Episcopia Romano-Catolică (Departamentul Cercetării Științifice), Iași, 1998; Dorinel Ichim, *Zona etnografică Bacău*, București, 1987.

⁹³ Anton Coșa, “*Athletae Memoriae*”. *Însemnări genealogice, biografice și istorice*, manuscris, comunicare prezentată la al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică, Iași, 13-16 mai 1999.

⁹⁴ Adrian Fochi, *Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte*, București, 1964, p. 459.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 464.

⁹⁶ *Vezi Limbă și Literatură*, nr. 5, București, 1961, p. 358.

⁹⁷ Ion H. Ciubotaru, *loc.cit.*

⁹⁸ Anton Coșa, *Bisericele din Faraoani*, în *Almanahul “Presa Bună”*, Iași, 2000, p. 144-151.

⁹⁹ Idem, *loc.cit.*, 1995.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

Faraoni. De altfel primul "Status animarum" în care apare menționată localitatea Cleja este întocmit în Faraoni în anul 1781¹⁰¹.

Existența capelei în Cleja s-a prelungit până în anul 1811 când s-a construit o biserică¹⁰². Din raportul pr. Prefect Iosif Bonaventura Berardi, din mai 1814 aflăm că biserica din Cleja este dedicată Sf. Francisc: "ed ora si sta fabbricando una chiesa nel colle del cimiterio per un anti legato, che non era mai stato esequito del famiglie, che possiedono un pezzo di possessione a questa condizione, ed io ho commandato l'esecuzione, e si sta adempiendo. E servita dal Padre Raffaello Maciewski Polaco..."¹⁰³. Capela din cimitir, despre care se vorbește în relația Prefectului Berardi că s-a început a se construi în 1814, a fost restaurată în 1847 și renovată cu cheltuiala credincioșilor și binefăcătorilor, după cum notează parohul Inocentius Petras în registrul de administrație în anul 1847¹⁰⁴.

Schematismul Misiunii din 1850 notează că biserica de lemn din Cleja s-a construit pe temeliiile alteia mai vechi – adică a celei din 1811 (după Berardi, 1814) – în anul 1839. Aceasta a rezistat până la începutul secolului XX, mai precis până în 1906 când s-a construit actuala biserică din Cleja cu hramul Sf. Francisc. Între registrele Parohiei Cleja se află o notiță nesemnată ce cuprinde un scurt istoric al acestei biserici din 1906. Aflăm de aici că biserica "a fost construită în anul 1906 prin contribuția benevolă a credincioșilor din Cleja. Ctitorul bisericii a fost venerabilul preot Gratian Karpati. Biserica este construită din cărămidă, având fundația din piatră, cărămidă și var, iar acoperișul de tablă. Turnul este o imitație a stilului neogotic, iar corpul bisericii este construit în stilul roman. Bolta este din lemn, ornamentat simplu. Clădirea în interior măsoară 27 m. lungime și 10 m. lățime, iar în înălțime 13 m. Altarul este construit din lemn; deasupra lui, într-o nișă din perete se află statuia Sf. Francisc de Assisi, patronul bisericii. Mai posedă încă două altare laterale în nava principală, construite din cărămidă. Corul este spațios, construit din lemn. În el se află orga de mărime mijlocie, marca Wegenstein. În spatele altarului principal este amplasată sacristia, o încăpere de cca. 3 m./5 m., iar în partea laterală a presbiterului se află două sacristii pentru bărbați. Biserica mai posedă 3 clopote, montate în turn, dintre care cel mai mare cântărește 500 kg. Biserica a fost pictată prin contribuția credincioșilor în anul 1950"¹⁰⁵. Această biserică este astăzi din nou în renovare, fiind mărită spre altar și dobândind astfel o formă de cruce, păstrând însă stilul inițial.

După 1990 în partea de răsărit a Parohiei Cleja, care poartă numele de Buda s-a construit în stil roman cu elemente gotice, o nouă biserică¹⁰⁶ (cu hramul Sf. Marcu), prin contribuția efectivă a credincioșilor, sub îndrumarea parohului de fericită amintire pr. Leon Pișta. Din nefericire părintele Pișta a trecut în eternitate în urma unui tragic accident în ziua de 21 iunie 1995 neputându-se bucura prea mult de roadele eforturilor sale de ctitor.

Dintre preoții care au slujit în această parohie amintim pe: pr. Franciscus-Georgius Castellani (1793-1798); pr. Aloysius Maffei (1800-1801); pr. Remigius Silvestri (1801-1806); pr. Josephus Collona (1806-1808); pr. Antonius-Pancratius Finta (1808-1811: 1815-1816;

¹⁰¹ Cf. *supra*, nota 42.

¹⁰² *Ibidem*, nota 26; Ortensia Racoviță, *Dicționar geografic al județului Bacău*, București, 1895, p. 232.

¹⁰³ Cf. *supra*, nota 48

¹⁰⁴ *Ibidem*, nota 14.

¹⁰⁵ *Ibidem*, inventar, F. 459.

¹⁰⁶ Anton Coșa, *loc.cit.*, 1995.

1822-1830); pr. Angelus Cantone (1811-1812); pr. Andrei DelChiari (1812-1813); pr. Inocentius Petras (1843-1886) – primul culegător al poeziei populare din Cleja; pr. Dominic Migliorati (1886-1891); pr. Gratian Karpati (1894-1905); pr. Andreas de Weiro (1905-1915); pr. Celestin Vaes (1915-1920); pr. Iosif Tălmăcel (1920-1921) – un renumit scriitor bisericesc; pr. Ioan Poglut (1921-1927) – unul dintre cei mai însemnați predicatori ai timpului; pr. Ioan Mărtinaș (1927-1928) – un bun cunoscător al trecutului catolicismului din Moldova; pr. Francisc Hojden (1928-1970) – un excelent botanist și horticultor; pr. Mihai Budău (1970-1975); pr. Mihail Pal (1975-1978); pr. Petru Dâncă (1978-1982); pr. Leon Pișta (1982-1995); pr. Augustin Pascaru (1995...).

În cadrul parohiei erau la sfârșitul anului 1999 un număr de 787 familii și 2883 credincioși la Cleja respectiv 414 familii și 1600 credincioși la Buda, ei frecventând cele două biserici amintite avându-i ca patroni spirituali pe Sf. Francisc de Assisi și Sf. Marcu¹⁰⁷

Încheiere

La sfârșitul oricărui demers “un bilanț se impune – chiar dacă, așa cum se întâmplă mai întotdeauna în cercetările istorice, de încheieri definitive nu poate fi vorba. În fond, cum scria I. Bogdan, «în istoriografie, mai mult decât în orice altă știință, erorile sunt greu de evitat, ca să ajungi, însă, la adevăr, trebuie să ai curajul de a le săvârși și dorința statornică de a le îndrepta»¹⁰⁸. Dar tocmai această greutate – întru stabilirea unor încheieri definitive, ca și dorința de a îndrepta greșelile la care se poate ajunge prin «curajul de a le săvârși» pe drumul spinos către adevăr – impune un bilanț. Depart, fără nici o îndoială, de bilanțul final”¹⁰⁹

Din cuprinsul studiului nostru monografic transpare într-un mod evident că demersul acesta a vizat o așezare aparte din punct de vedere istoric, un spațiu etnografic de referință. A fost pentru noi un privilegiu și în același timp o datorie de recunoștință apropierea de acest univers rural cu totul deosebit.

Avem speranța că am reușit să surprindem principalele caracteristici definitorii ale devenirii istorice a acestei comunități. Sperăm ca studiul nostru să constituie “o piatră” la edificiul gândit de noi, anume acela al unei “istorii a catolicilor din Moldova”, una onestă, elaborată de pe o “poziție relaxată” și eliberată de orice fel de “prejudecăți etniciste”. Ne-au fost călăuză în demersul nostru spusele cronicarului Miron Costin, “Eu voi da samă, de ale mele, câte scriu”¹¹⁰. Acum, la sfârșit, nu putem să ne dorim decât împlinirea vorbelor unui alt mare cronicar moldovean, Ion Neculce, “cine va vré să le creadă, bine va fi, iar cine nu le va crede, iarăși bine va fi, cine cum îi va fi voia, așa va face!”¹¹¹

¹⁰⁷ Datele ne-au fost aduse la cunoștință cu foarte multă amabilitate de către părintele paroh Augustin Pascaru, căruia îi mulțumim și pe această cale; vezi și *Almanahul “Presa Bună”*, Iași, 2000, p. 185-186.

¹⁰⁸ Prefața la *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p.V, apud Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p. 211.

¹⁰⁹ Ștefan S. Gorovei, *op.cit.*, 1997, p. 211-212.

¹¹⁰ Miron Costin, *op.cit.*, în Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 5.

¹¹¹ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1886, p. 9; M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ed. II, tom. II, București 1872 - 178

Comunautés catholiques de la Moldavie: Cleja

Résumé

“La civilisation humaine n’est pas un grand fleuve unique, prenant sa source des montagnes les plus élevés, des sources le plus profondes, mais son cours porte les eaux chacun un mystère de vitalités sans lequel le fleuve se perdre aux marais”.

Située dans une région pittoresque, riche aux églises, évoquant les traditions officielles le service divin chrétienne et des gardes de la foi catholique, Cleja est quelque’une d’autre la plus représentative communautés catholiques de la Moldavie. La première mention documentaire est du XVIe siècle. La dénomination de cette, unique dans l’espace roumain, provient du mot latine “ecclesiae”, rencontré dans la Transylvanie sous la forme “eclejie” avec la signification “église”, propriété de l’église” ou “communauté administrative ecclésiastique”.

Les habitants de Cleja sont tous de religion catholique, leur ascendants provenant de la Transylvanie, le cadre historique ethnographique de l’habitation démontre éloquent ce fait.

On espère que notre étude constituera “une pierre” à l’édifice d’une “histoire des catholiques de la Moldavie”, une histoire oneste, élaborée sur “un position relâché” et libéré de tous “préjugés ethniques”

Notre insistance a été en consonance avec les mots dits à un moment donné par l’historique Fernand Braudel: “Pratique, il n’existe pas civilisation actuelle qui peut être vraiment comprise sans une connaissance des itinéraires déjà parcourus, des valeurs anciennes, des expériences vivantes”